

Pikó András Gáspár

Tavalyi hóban megfáznak a Múzsák

Várady Szabolcs: De mennyire

A kortárs magyar líra nagy öregjének negyedik önálló kötete – meglepően hangzik, még az összes, kis terjedelmű életművet megalkotó szerző (késő modernektől az antik klasszikusokig) felidézése mellett is. Persze a „nagy öreg” sokszorosan abszurd kategóriája nem csak a líra területén áll Várady Szabolcsra: műfordítói, esszéírói életműve – ezekből a legteljesebb bemutatást a 2003-ban megjelent, az addigi költői termést is összegyűjtő *A rejtett kijárat* adta –, valamint szerkesztői jelenléte a *Holminál* annak indulásától végéig a jelenkori magyar irodalom egészét illetően predesztinálja a fenti kategóriára. Új kötete ugyanakkor verseskötet, tehát esetünkben mégiscsak a lírára érvényes az előbbi abszurd kategória.

A változás ugyanakkor meglepően kevés: már első végigolvasásra feltűnik, hogy poétikailag jóformán minden maradt a régiben. Ugyanaz a fanyar, merengő, introvertált hang, az „antik etikák keserűségével” rokonítható alaptónus,¹ ugyanaz a pedáns és tekintélyes mesterségbeli tudás, ugyanaz a „lényegszerűt és esetlegest” el nem választó beszéd van jelen, amely érdeklődésének középpontjában „nem maguk a dolgok és nem is a dolgok érzékelésének fenomenologikus szerkezete, hanem viszonyaik és körülményeik”² állnak. A fő téma most is a zsupori idő zsugorodása: régi szerelmek, régi felsülések, régi barátok, focimeccsek, enteriőrök, utazások sorjáznak – a „kétségbeesés méltósága”³ is ugyanaz maradt, csak sokkal többször szólal meg az elérzékenyülés hangján.

A zsupori idő pedig néha hatalmasra tágul a versek között: a kötetben nem csak az utóbbi másfél évtizedből, de az egész életmű eddig ki nem adott versanyagából szerepelnek művek. Ezáltal kerül egymás mellé az 1960-as(!) keltezésű, korábban közölt versekben már feldolgozott vesegyulladás tematizáló *Nephritis* és a „kilencszázhatvanegy”-re virradó szilveszteri multság felidézését a „későbbi barát híres versének zárószavá”-val záró *Szilveszter*, majd a korabeli

1 MARGÓCSY István, „Várady Szabolcs: Ha már itt vagy”, *Mozgó Világ*, 3. sz. (1982): 78–79., 79.

2 SCHEIN Gábor – TÖZSÉR Árpád – BODOR Béla, „Három bírálat egy könyvről (Várady Szabolcs: *A rejtett kijárat*)”, *Holmi*, 6. sz. (2004): 732–753., 738.

3 HALMAI Tamás, „Levált súlyok fölé (Várady Szabolcs: *A rejtett kijárat*)”, *Alföld*, 8. sz. (2004): 87–91., 89.

házbülik kapcsán felhozott, azóta is gabalyodó szerelmi-magánéleti szálakra a mából visszatekintő *Errata*. „Hogy is hívták azt a kis dán falut?” – indítja az emlékezést a kötet első ciklusa, a *Vagy megvolt valóban* nyitóverse, majd a fentiek túl házasságot, munkát, folyóirat megszűnését és ottani halott kollégát – Réz Ádámot – felidéző versek után az 1970-es keltezésű, a Petri-kölcsönhatás egyik mintadarabjának tekinthető *Búcsú helyett* zár: „Elmenni vissza visszazamenni / ahova nincs visszaút / Felel a kérdezetlen semmi”. Ugyanilyen időrendiséget működtet a második, az író barátokat sorra vevő *Ha ott is: itt* ciklus: növekvő sorrendű kerek születésnapok köszöntői, majd visszafelé: az egyre régebb óta halott pályatársak emlékversei következnek egymás után. Egyben stílusgyakorlatok is: parafrázisok, imitációk, a címzett (vagy maga Várady) valamelyik művéből sorokat átvevő (*TD – 80*, vagy a Lator Lászlónak szóló *A kilencvenedikre*), vagy annak olvasását tematizáló (ugyancsak *TD – 80*), sok belső utalást működtető művek olvashatók itt – odáig menően, hogy az Esterházy Péterrel közös utazás első felét prózában meséli el az *EP-vel Vilenicában*. A latinos műveltségű, Catullust és Horatius-epistulákat fordító Várady esetében a neoterikusok óta ki-kiújuló hagyományba való csatlakozás háríthatja az egyszerű belterjesség vádját – ugyanakkor a szentimentalitását, a túlsordulóan, öncélúan személyes nosztalgizását nem. *Köszöntő helyett magánjelleg* – foglalja össze a ciklus nagy részének fő problémáját az egyik verscím, majd a szöveg szemlélteti is magán: „[...] és a nyáron / hallgatjuk majd megint Haydnt Eszterházán, / és a Polgármesterbe megyünk vacsorázni / Fertőszéplakra, ahogy Géza szeretné”. A korábbi verses levelezőlapok, küldemények – melyeket az *A rejtett kijárat* leghátulján, „Egyebek” címszó alatt lehetett olvasni – önfeledt, sziporkázó nyelvi virtuozitásából visszaköszön valami a *Szappanbuborékok WS emlékezetére* című rövid gyűjteményben („Áll az utcán tróheus / zöld a hullám itt a busz”) és megvillan a lehenyerlően bumfordi humor a *Dezső, hetvenben is* („Nincs, aki megvéd. / Talán a medvéd.”), de többségében fáradt, közhelyes öregség-retorikával operáló versek olvashatók itt, melyek a minden szempontból eltúlzott személyes jelleg miatt – neoterikusok ide vagy oda – valóban furcsán hatnak egy „komoly” kötetben. Ez a fő probléma az első ciklus verseivel is: a régi nevek, emlékek sorjázása nem lényegül át, nem tud elég meggyőző erővel poétikává összeállni. Pedig a koncepciózus ív kirajzolódik: hihető, hogy az ember napjai „legszebbikének” emlékéhez csak a kívülről használhatatlan, intim információk vezethetnek el, sőt, maga az emlék is ilyenekből áll össze. Az olyan fogások, mint a – Krupp József által észlelt⁴ – kötet cím eltérő értelmű szerepeltetése a kötet elején-végén, vagy a gyakori kérdező szerkezetek – *emlékszel még, hová lett, hol van, hová tűnt, hova lesz, hol rontottam el* – tanúskodnak Várady sokat méltatott költői tudatosságának hiánytalan jelenlétéről. De az olyan sorok, mint a „*Hát öregem, Péter, ha te, akkor vén vagyok én is*” (*Ha ott: itt is*), vagy a – nők kapcsán elkiáltott, ráadásul verset záró – „*Istenem, milyen bonyolultak vagytok, / én meg milyen hülye!*” (*Emléksorok egy régi felsülésre*) még akkor is

4 KRUPP JÓZSEF, „Hátha úgy van: Várady Szabolcs: De mennyire”, *Jelenkor*, 9. sz. (2019): 1000–1005., 1001.

illúziórombolóan hatnának, ha jóval kevesebb volna belőlük. A dialogikusság⁵ lejön szerzők és versek közül a hétköznapi beszélgetések szintjére („*Tényleg, hogy telt a nyár?*” – *Mondd csak*), de hiába, ha ugyanolyan tét nélküli marad, mint a fentebb már említett Petri-allúzió. Minden írástudás ellenére nem kapnak tényleges aktualitást a jól ismert témák. Múzsza csókja helyett a régi lányok csókjának emlékével kell beérnünk.

Ahol viszont az ihlet megvillan, ott a mesteri formatudás kulcsfontosságú alapot biztosít. Az *F.G.* című cossante például drámai erővel idézi meg a halott barát alakját, a forma sajátossága – rövidebb, egymással összerímelő strófazáró sorok – által az elfogyó szavak képzetét is behozva. Ugyanez mondható el a Jékely Zoltán emlékének ajánlott Éjszakai járatról, mely szintén nem hoz új tematikát, de a dolgok *után* levést, a halott mester megszólítását, egyáltalán: a halál, vagy a *Vágy villamosa*-párhuzamra játszó villamos motívumait Várady ámulatba ejtő költőiséggel mozgatja és rímelteti egymásra: „*Duhaj kedélyünk elavulva, / szánkban gyülemelő fémés íz, / s évek, napok, egy óra múlva? / benyel a kitátott remíz, / az örök éj bozontú vulva.*” Az időskori szerelem megéneklése pedig olyan eleven, ihletett verseket eredményez, hogy kétség sem fér hozzá: elérhetőek a Múzsák, csókra is hajlandóak, csak nem az anyjuknál kell kopogni – vagy legalábbis ritkábban. Jó továbbá a Várady jellemző álom-versei közé sorolható *Titkos tudomány*, valamint a kötetet záró, Kőríz Imrének címzett, látszólag kötetlenül sztorizó-emlékező *Sermo – vagy epistula inkább?*, amely horatiusi fanyar derűvel számol be jól sikerült Horatius-fordításokról – kettőt meg is idézve – és mindenről, ami csak róluk eszébe jut.

Az, hogy a kötet elején feltett kérdésre, amely az egykor látott kaliforniai „kis dán falu” (a *De mennyire* madeleine-süteménye) nevét tudakolja, szintén ennek a gyümölcstál-bőségűen beszédes versnek a végén, mintegy véletlenül ugrik be a válasz, valahol szemléletes lehet az aktuális kötetten túl Várady egész költői életművére nézve. Nem baj, ha az egyik legfőbb téma a költő-barátokkal való, örökké folytatódó beszélgetés, nem feltétlenül csontosodnak be a klasszikus formák, nem veszít frissességéből sem az antik hagyomány, sem az angolszász elegancia. De az elengedett, laza, játékos önfeledtség, az akár pimaszságba, néha trágár hangnembe is bele-belecsippentő humor, egyáltalán: Várady költői karakterének, egyéniségének *infernális kamasz*-oldala sokkal több szabadságot, támogatást, kiteljesedési teret és lehetőséget igényelt volna – és igényel most is. Érthetőek Várady – írásban is kifejtett⁶ – elgondolásai a műfaji hierarchiakról, de ezzel együtt is túlzásnak tűnik, hogy annyi frenetikus versküldemény, epigramma, mondóka, dalszöveg, feladatvers, bökvers, limerik került az *A rejtett kijárat* végére, az *Egyebek* címszó alá. Mintha Edgar Lee Masters rendelné életműve „komolytalan” részéhez a (mégoly grandiózus és egységes) *Spoon River-i holtakat*, vagy a – pont ezen tónuson megidézett – Weöres a *Rongyszőnyeg* és a *Magyar etűdök* darabjait. Nincs szó méltatlanul elvi-

5 KRUPP J., „Hátha úgy van...” 1001.

6 Ld. főként: VÁRADY Szabolcs, „Humoros magyar költészet”, „Költők játékai” in: VÁRADY Szabolcs, „A rejtett kijárat” (Budapest, Európa Könyvkiadó, 2003) 347–355., 356–359.

tatott főmű(vek)-státusról, sem arról, hogy Váradynak be kellett volna érnie a „*light műfajok klasszikusa*”⁷ rangjával. De a játékos hang többszöri, nagyobb odaadással való gyakorlása, egy bátrabban kockázató *trial and error* hozzáállás nem csak több ilyen verset eredményezett volna, más fénytörésbe helyezve a komoly darabokat, de talán erősítően, gazdagítóan, dúsítóan hathatott volna vissza utóbbiakra már megszületésükkor. Persze ez nem több, mint gondolat-kísérlet – nem a kritikus tiszte utólagos megoldásokkal előállni –, de például az, hogy Kosztolányi kései nagy verseiben hány, esetlegesen a „csacsi rímek”-ből átigazolt rím, költői fordulat szerepelt, és láthatóan milyen sokat tettek hozzá nevezett nagy versek megszületéséhez, különösen elgondolkodtató annak tükrében, hogy jelen kötetben szerepel egy Kosztolányi-szonett rímeit „újrahasznosító” vers.⁸

Vagy annak tükrében, hogy a nyilvánvaló, nagy nemzedéktársakkal való oda-vissza hatásokon túl hány példát találhatunk még ennek a költői gyakorlatnak az áldásos hatásaira. Az eleven, játékos hangot a klasszikus formák – köztük a limerik – virtuóz használatával és a klasszikus szerzők iránti szeretettelgi tiszteletlenséggel ötvözve tudott olyan üdeséggel megszólalni az elsőkötetes Varró Dániel, de akár ide sorolhatók az újjászülető Peer Krisztiánnak a lazán kezelt zeneiségre egyre többször hagyatkozó versei is – melyek akár a „jam poetry” címkét is megkaphatják. Várady új kötetén minden látható tudatosság, kompozíciós ív ellenére is érződik a nagy időtávval, nehezen összegyűlt versanyag széttartása, amit csak erősít a harmadik ciklust (*Egy év cserepei*) kitöltő – nomen est omen – *Beérkezett üzenetek*, és a mintegy „hátralévő” témákat (politika, álmok, további emlékek és az említett öregkori szerelem) egybeömlesztő negyedik ciklus szelíd inkluzivitása. A gyakori, hosszú hallgatás végül nem a ritkán látott, impozáns önfegyelem, szigor és termékeny önkritika⁹ eredményének, hanem valamiféle túladagolt univerzális konzerválóanyagának bizonyult: eleinte talán megóvta Várady költészetét a felhígulástól, tévutaktól, később viszont minden utat, továbblépési lehetőséget bezárt előtte. Ennyiben egyaránt lehet igazsága a Várady költői alkata kapcsán féltékenységet, „elemi gátlást”, „rögeszmés visszavételi hajlamot”,¹⁰ valamint a ritka közlés „*ethosát*”¹¹ említő elemzőknek – még ha az eredmény inkább az előbbire utal is.

Persze semmi sincs befejezve – a régi (élő vagy halott) barátokkal folytatott verses diskurzus nem mutatja a megállás szándékát, és az említett kései élet-szakasz szerelmi költészetéből sugárzó életkedvre tanú a versek lenyűgöző ihletettsége. Mi több: a verseskötet borítóján és gerincén, a szerző neve után ez a cím mindenképp határozott költői fellépést sugall. De összességében a *De*

7 BÁTHORI Csaba, „Várady Szabolcs: A rejtett kijárat”, *Kritika*, 2. sz. (2005): 28–29., 29.

8 Főként, hogy maga Várady tárgyalja is fentebb hivatkozott írásaiban a *Szeptemberi áhitat* egyik ominózus rímpárját, az „emlékezet” szóra alkotott, szípkorkázon képtelen rímkísérleteket, valamint a későbbi költők körében is divatos „rímekre verset”-feladványokat.

9 MARGÓCSY I., „Várady Szabolcs: Ha már itt vagy”, 78.

10 BÁTHORI Cs., „Várady Szabolcs: A rejtett kijárat”, 28.

11 PÓR Péter, „»Kezdetemben a vég«: Várady Szabolcs lírai életművéről”, *Jelenkor*, 7–8. sz. (2018): 836–851., 838.

mennyire inkább egy fegyelmezett, költőként is aktív szerkesztő kötete, mint egy ércnél maradandóbb, beérett költői megnyilatkozás.¹² Ennek a létmódnak is vannak különböző hőfokai, vagy inkább más-más keveredési arányok – Vajdától Babbitson át Illyésig, vagy Keszthelyi Rezsőig –, Várady észleli is ezt a jelenséget magán. Kár lenne, ha ez ennyiben maradna, de az életmű már így is, úgy is áll.

Magvető, Budapest, 2019

¹² Hasonló vonalon elmélkedik cikke elején Krupp József is, beidézve a *Lapzárta* című vers sorait: „Te jó ég, mennyit leveleztem! / Versíróként ez lett a vesztetem?”, KRUPP J., „Hátha úgy van...”, 1000.